

Dva priloga povijesti zadarske katedrale

Zadarska katedrala sv. Anastazije (Stošije) u svojoj dugoj građevnoj povijesti, od starokršćanske bazilike do barokne monumentalne crkve, doživjela je niz pregradnji i nadogradnji, dodavani su joj i oduzimani vrijedni i manje vrijedni elementi. Odavna ona izaziva povjesničare i potiče njihovu radoznalost, no nije joj posvećena neka temeljitija studija, a kamo li jedna monografija.

Nakon što je *Bianchi* 1877. god. objavio njezinu deskripciju iz pera G. Smiricha i iznio nekoliko vrijednih podataka za njezinu povijest,¹ prošlo je dulje vrijeme, skoro tri decenija do nove publikacije. Bio je to 1901. god. članak u kojemu je G. Smirich vrlo plastično opisao svoja istraživanja 1885. i 1886. god. na emporkama. Tada je on otkrio da su lukovi izrađeni od fino klesanih kamenih blokova u dvije boje i ustanovio ležišta dekorativnih stupića na pilastrima emporija. Morao je uložiti dosta napora da uvjeri nadležne u istinost pretpostavki o izgledu emporija i da se stupići konačno rekonstruiraju. Smirich se pozabavio uopće izgledom katedrale u XIV. stoljeću i objavio crtež rekonstrukcije prezbiterija.² Nekoliko godina kasnije, točnije 1905. došlo je do vrijednog otkrića, kad je uklonjen barokni oltar na kraju sjeveroistočne sporedne lađe. Otkrivena je apsida ukrašena freskama. O tome je 1908. god. izvjestio *Josip Bersa*³ O restauratorskim radovima 1926. god. izvjestio je također Bersa. Tada je uklonjen barokni strop glavne lađe i veliki trijumfalni luk što ga je dao sagraditi nadbiskup Carsana 1780—1781. god. Bersa je iznio i svoje mišljenje o starijim dijelovima crkve, o apsidi i kriпти, čime je korigirao ranije Smirichevo mišljenje. Članak mu je objavljen postumno.⁴

U II. svjetskom ratu katedrala je znatno oštećena, pa su nakon oslobođenja Zadra vršeni u više navrata razni konzervatorski radovi. U toku tih zahvata konzervator G. Oštrić otkrio je da je katedrala imala dvije

romaničke građevne faze i da je u drugoj bila proizvedena. Rezultate rada nije dospio objaviti.

Dalji radovi na katedrali donijeli su na vidjelo nove važne podatke: otkrivene su dosad nepoznate freske, stari drveni strop u sporednim lađama, a i novi nepoznati arhivski podaci. Htio bih ovom kratkom radnjom iznijeti rezultate svojih razmatranja o romaničkom namještaju katedrale i objaviti dva dokumenta koji osvjetljavaju vrijeme postanka i izgled starog drvenog pokrova katedrale.

1. Romanički kameni namještaj

U katedrali su se sačuvala dva značajna objekta njezina romaničkog kamenog namještaja: biskupska katedra i krstionica (krsni zdenac), kojima se u stručnoj literaturi posvećivalo dosad vrlo malo pažnje. Bila je uočena njihova međusobna sličnost, ali se dalje od te konstatacije nije otišlo.⁵

Izrađeni su od istog materijala: ružičaste breče kombinirane sa sivim mramorom. Ružičasta breča porijeklom je iz kamenoloma otoka Raba, pa se u srednjovjekovnim dokumentima naziva »mandolato«, a sivi (sivoplavkasti) mramor potječe iz antičkih ruševina u Zadru i često se upotrebljavao⁶ u ranijim stoljećima srednjeg vijeka. Reljefni dekor katedre i krstionice pokazuje iste stilske odlike i istu klesarsku tehniku. Tim objektima jako slične neki fragmenti s figuralnim i dekorativnim elementima, izrađeni pretežno u istom materijalu, pronađeni u katedrali i izvan nje, pa ih se, po mojemu mišljenju, mora zajedno s njima promatrati.

Katedra se nalazi u glavnoj apsidi, uza zid, u samom tjemenu, skladno komponirana s kamenom klupom od breče koja prati oblinu apside. (Klupa je visoka 55 cm, široka 40 cm i ukrašena tankim romaničkim profilom.) Katedra je sagrađena nad klupom, na visokom postamentu. Prilazi joj se preko pet stepenica. Peta stepenica je dio samog postamenta. Katedra je jednostavna oblika. Sastoji se od dva bočna naslona i sjedala od mramora širokog 72, visokog 51 cm, koje nosi stupić od breče u obliku četiriju sraslih poligonalnih stupića. Poleđine nema, jer se direktno naslanja na zid apside. Bočni nasloni su masivne ploče, visoke 90 cm, široke 78 cm i debele 15 cm. Sjeverna je od sivog mramora, a južna od breče. Vanjske su im plohe ukrašene bogato profiliranim okvirom unutar kojega su isklesana dva slijepa luka s oblim nišama. Lukovi su odijeljeni jedan od drugoga dvostukim stupićima poligonalnih debla. Obje ploče nadvisuju vijenci, oba od mramora visoki 9 cm, nešto širi od debljine ploča. Apsida je obložena

¹ *Bianchi C. F.*, *Zara cristiana I*, Zadar 1877, str. 89—125.

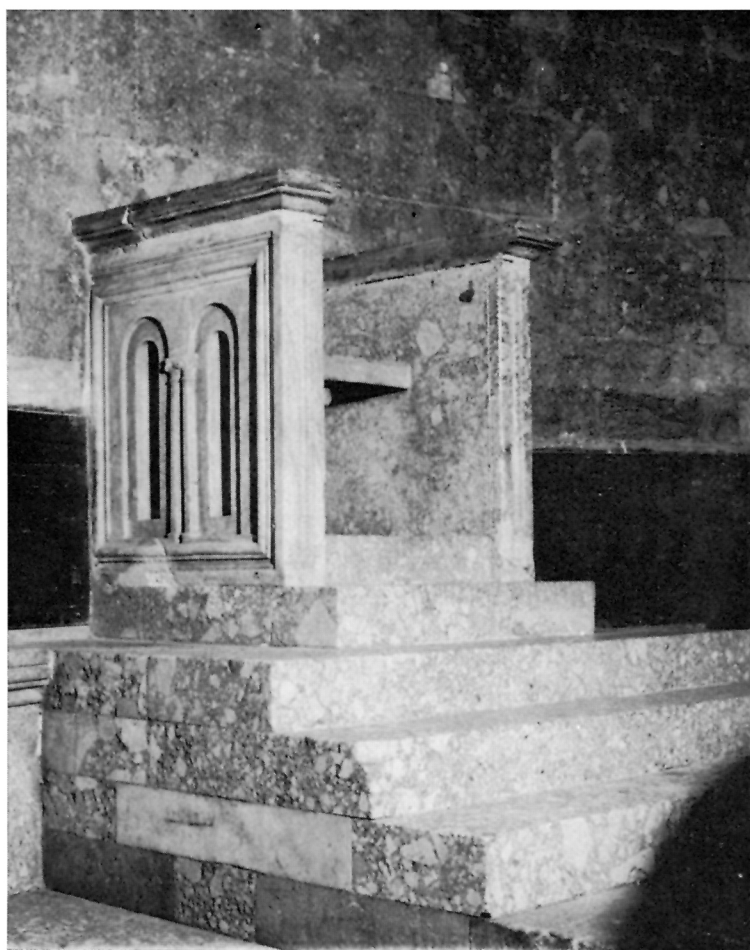
² *Smirich G.* *Il Duomo di Zara nel secolo XIV*, *La Rivista Dalmatica*, Anno II, fasc. IV, giugno 1901.

³ *Bersa G.*, *L'arca e la capella di S. Anastasia nel Duomo di Zara*, *Bulletino di archeologia e storia dalmata*, XXXI, Split 1908.

⁴ *Bersa G.*, *Per la storia delle chiese di Zara (appunti)*, *il Duomo*, *Atti della Società dalmata di storia patria*, III—IV, Zadar 1934, str. 40—56.

⁵ Jedini je *Bianchi* uočio tu sličnost (n. d., str. 119). *Cecchelli* ih tek spominje nezavisno jedno od drugog (*Catalogo delle cose d'arte e antichità*, Zadar, str. 23—24).

⁶ Nadgrobni spomenik opaticice Vekenegge u kapitolu samostana sv. Marije izrađen je od takvog sivog mramora. Na pojedinim blokovima vidi se da su prethodno pripadali plutejima s preromaničkim pleternim ukrasom i tako upotrijebljeni po drugi put kao spoliji.

BISKUPSKA KATEDRA u zadarskoj katedrali

pločama od breče u visini od 240 cm nad oblom klupom. Najgornji red ploča sastoji se od naizmjenično slaganih mramornih ploča i ploča od breče.

Krstionica se nalazila u starokršćanskom baptisteriju, šesterokutnoj građevini koja po svojem obliku i građevnim karakteristikama ide u red najzanimljivijih ostvarenja rane arhitekture na našem primorju.⁷ U drugom svjetskom ratu baptisterij je srušen do temelja, pa je i krstionica teško oštećena. Njezini su dijelovi izvučeni iz ruševina i nedavno popravljeni,⁸ tako da se krstionica mogla izložiti u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru. Pred kratko vrijeme bilo mi je moguće istražiti njezino podnožje, tako da se može točno ustanoviti njezin prvotni izgled.⁹ Bila je sagrađena na visokom postolju usred baptisterija. Postolje je sastavljeno od tri kružne koncentrične stepenice. Sama krstionica je oktogonalna oblika. Oktogonalno dno je

sastavljeno od dviju ploča debelih 10 cm s romaničkim profilom na rubu. Stranice oktogona iznose 96 cm, a krstionica je sastavljena od osam ploča koje nisu iste širine. Tri obuhvaćaju cijelu stranicu i pod tupim kutom od 135° mali dio susjednih stranica. Dvije ploče obuhvaćaju tri četvrtine stranice i dio susjedne stranice, a tri široke od 55 do 58 cm središnje dijelove stranica. Ploče su visoke 75 cm. Osnovni dekorativni motiv svake stranice jesu arkade s nišama, isti motiv kao na katedrali, samo su izrađene u raznim varijantama, što je ovisilo i o raspoloživoj površini na pločama od kojih je krstionica sastavljena. S najviše pažnje obrađene su najveće ploče. One imaju motiv triju arkada odijeljenih parovima stupića u reljefu. Stupići imaju poligonalna debela, kapitele s jednostavnim listovima, a baze se tek naslućuju u prizmatičnom donjem rubu. Unutar arkada su oble niše, a pri dnu niša isklesani su dodatni motivi. Na jednoj nalazi se u središnjoj niši glava janjeta (*Agnus Dei*) očito simbol otkupljenja, odnosno krštenja. Na dvjema nalaze se ljudske glave, i to ne po sredini nego jedna u lijevoj arkadi, a druga u desnoj. Bez sumnje je takav razmještaj glava ovisan o osi simetrije koja se nalazi u glavi janjeta. Simbolika dviju ljudskih glava nije sasvim jasna. Možda su to glave Adama i Eve, kao simbol grijeha u kontrastu s janjetom (otkupljenjem).

⁷ Iveković C., Krstionica kod stolne crkve sv. Stošije u Zadru . . . , Rad JAZU 258, Zagreb 1937.

⁸ M. Malinar, Restauriranje kamenih spomenika Zadra s naročitim osvrtom na krsni zdenac sv. Stošije, Godišnjak zaštite spomenika kulture, sv. II—III, str. 221.

⁹ Istraživanje sam izvršio krajem 1972. god. sredstvima Arheološkog instituta Sveučilišta u Zagrebu.

Gornji rub krstionice izrađen je od sivog mramora jednako kao i dijelovi katedre. Ima tipičnu romaničku profilaciju.

Unutar krstionice bila je konstruirana manja osmerokutna »posuda« od breče bez ukrasa. Vjerojatno je to kasniji dodatak, no ne isključuje se mogućnost da je tako originalno konstruirana, jer je u vremenu romanike bilo već odavno napušteno krštenje perimersionem. Dno krstionice ima u središtu mali otvor, kojim je otjecala voda krštenja. Ona se slijevala u zidani »bunar« i gubila u terenu. (Iz tog »bunara« istjecala je kroz manji kanal sazidan prema istoku.)

Pod baptisterija, izrađen pretežno od breče, s manjim brojem mramornih ploča koje kontrastiraju u boji, obrađen je na isti način kao i pod prezbiterija katedrale. Pod prezbiterija ima dakako veliku površinu pa su na njemu mogli biti komponirani u pločniku različiti ornamenta. Oni su izrađeni brečom, bijelim i sivim mramorom, i ponegdje su upotrijebljene mozaične kockice, bez sumnje uzete sa starokršćanskog poda katedrale.¹⁰ Taj pločnik je nastao istovremeno kad i klupa i katedra u apsidi te s njima i s oblogom zida apside čini jednu likovnu cjelinu. Sigurno da je postojao na prezbiteriju i ostali namještaj koji svaka romanička katedrala ima: ograda i ambon, odnosno dva ambona. Prezbiterij je prepravljen otprilike u trećem desetljeću XV. st., kad su postavljene drvene korske klupe i drveni bogato ukrašeni letner s kipovima apostola i raspećem.

¹⁰ Mozaični pod prvotne katedrale pronađen je ispod apside južne lađe, a u sakristiji otkriven je početkom 1974. mozaični pod s prikazom jelena koji piju iz kaleža.

Možda je tom prilikom uklonjena kamena ograda i amboni, ali moglo se to desiti i mnogo kasnije, 1780-ih godina, kad je crkva pregrađena. Neki tragovi tih elemenata vide se na rubu prezbiterija poviše ulaza u kriptu, tako da je Smirich 1901. god. baveći se izgledom katedrale u XIV. st. mogao izraditi crtež rekonstrukcije prezbiterija.¹¹ On je nacrtao ogradu od arkadica na stupićima i dva ambona. Materijalnih ostataka ograde Smirich nije imao, tako da je njegova rekonstrukcija čista pretpostavka. Materijalni ostaci pronađeni su kasnije, i to veći dio u crkvi sv. Krševana. Zbog činjenice da su pronađeni u drugoj crkvi također romaničkih osobina, nisu uzimani u obzir pri razmišljanju o izgledu namještaja katedrale. No treba voditi računa o podatku da je crkva sv. Krševana bila preuređena u isto vrijeme kad i katedrala, oko god 1782. Nadbiskup I. Carsana tada je radikalno preuređio katedralu, dajući joj baroknu fizionomiju,¹² a sudeći po natpisu na jednom oltaru crkve sv. Krševana, zaključuje se da se isto dogodilo i sa crkvom sv. Krševana.¹³ U toj crkvi nađena su četiri drvena gotička kipa apostola, koji su bili sastavni dio spomenutog letnera katedrale.¹⁴ Arhitekt Č. Iveković, koji je rukovodio restauracijom crkve sv. Krševana pred prvi svjetski rat, pronašao je ulomke nadgrobne ploče nadbiskupa Veniera iz katedrale upotrijebljene kao građevni materijal u oltaru južne apside.¹⁵ Iveković je pro-

¹¹ Smirich, n. d.

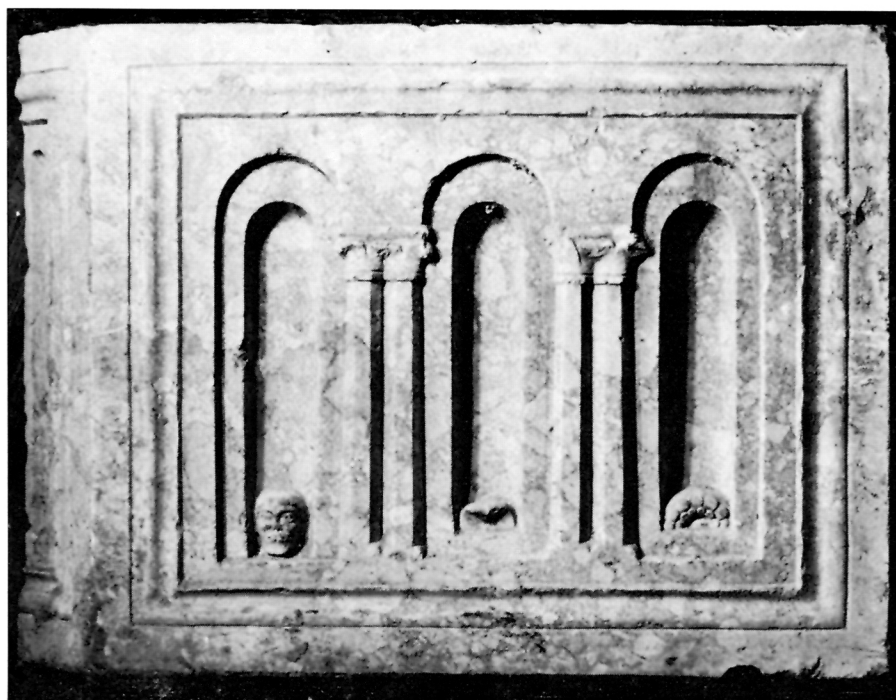
¹² Bianchi, n.d., str. 102.

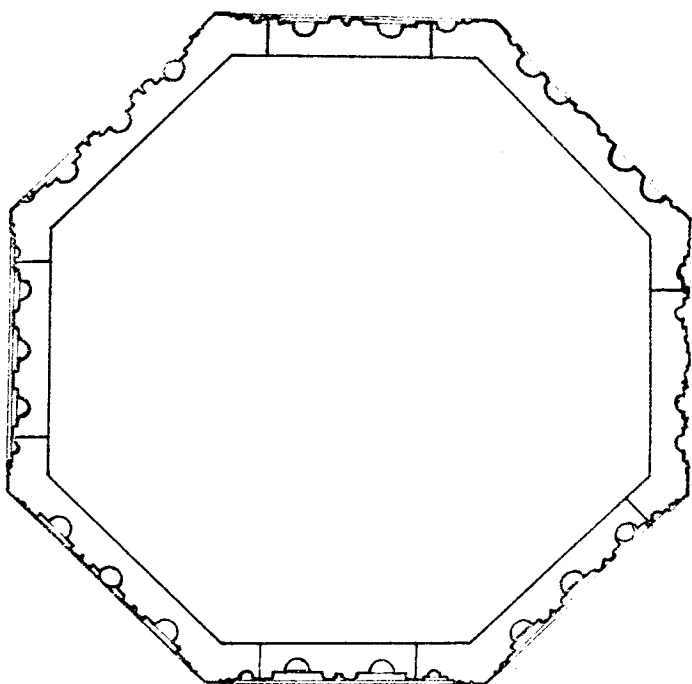
¹³ N. d., str. 305.

¹⁴ Petricioli I., Umjetnička obrada drveta u Zadru u doba gotike, Zagreb 1972, str. 62 i 66.

¹⁵ Petricioli I., Juraj Dalmatinac u Zadru, Zadarska revija, br. 5—6/1975, str. 354—355.

STRANA KRSTIONICE zadarske katedrale
(Foto Krešimir Tadić)

KRSTIONICA, raspored ploča

našao i romaničke ulomke o kojima je riječ.¹⁶ Najvažniji je ulomak koji je pripadao većoj ploči od breče široke 56, a visoke 101 cm, na kojoj je isklesan frontalno koncipiran lik svetice u bizantskoj carskoj nošnji s križem u desnoj ruci i lijevom rukom u stavu adoracije. Na glavi joj je jednostavna otvorena kruna. Nabori haljine su tvrdo modelirani, faktura je bizantska. Sitni ukrasi odjeće izrađeni su minuciozno svrdlom.¹⁷ Modelacija glave naprotiv nema ništa zajedničkog s bizan-

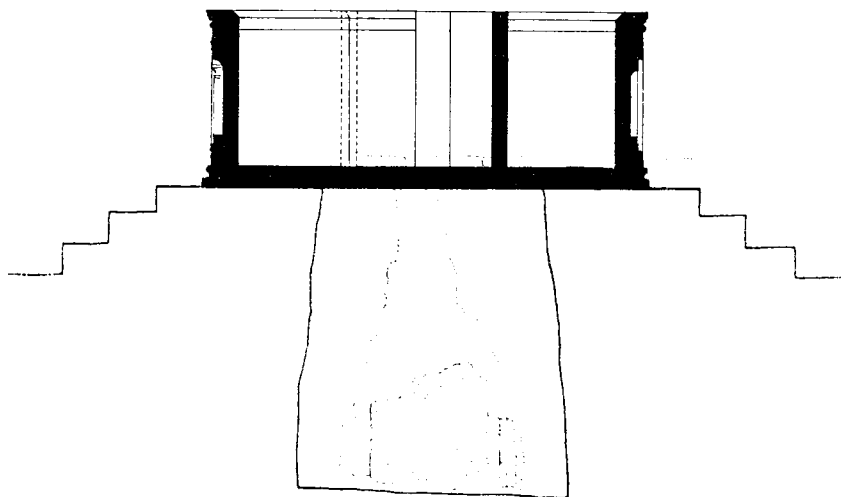
¹⁶ Prema knjizi ulaza Arheološkog muzeja u Zadru (Evo medio e moderno).

¹⁷ Prvi joj je sliku objavio *Cecchelli* (n. d., str. 191 i 192).

tskom manirom. Lice je plastično, oči okrugle rastvorene. Rubovi usta izrađeni su svrdlom što licu daje grub izraz. Jaka brada ima po sredini karakterističnu udubinu. Fizionomija joj napadno sličí spomenutoj ljudskoj glavi na krstionici. Lik je uokviren arkadom, a ploča je u donjem dijelu izrazito profilirana. Oštećeni stupac također od breče, visok 101 cm, širok 20 cm lako se povezuje s tom pločom. Ima istu profilaciju na bazi, a ukras u obliku vrlo uske arkade odgovara klesarskoj obradi katedre i krstionice. Stupac ima tupi kut, što upućuje na to da je zajedno s opisanom pločom dio neke cjeline poligonalnog oblika. Fragment svetačkog lika, od kojega se sačuvao samo donji dio s bogato nabranom tunikom i bosim nogama, bez ikakve sumnje pripada toj istoj cjelini.¹⁸ Materijal je isti — breča, a noge stoje na stepeničastom profilu identičnom onome na kojem stoji svetica (fragment je širok 22 cm, visok 48 cm). Dodat ćemo i fragment od breče (vel. 18 × 18 cm), na kojem su se sačuvali dio krila i dio ruba aureole ukrašene svrdlom. On pokazuje iste klesarske značajke. Po mojem mišljenju ti su fragmenti pripadali izgubljenom ambonu katedrale, koji je imao poligonalni oblik, a ogradne ploče bile su ukrašene svetačkim likovima postavljenim frontalno. Lik svetice bez sumnje predstavlja sv. Anastaziju (Stošiju).¹⁹ Nedavno je u blizini katedrale pronađen ulomak od breče, širok 34, visok 53 cm, koji predočuje tipičan romanički čvor dvaju poligonalnih stupića. Još nekoliko ulomaka koje je Iveković otkrio u crkvi sv. Krševana mogu se povezati s ovima. Najprije tri ulomka vijenca visokog 18 cm, dva od breče, jedan od mramora s motivom palmeta u nizu. Oni su mogli pripadati rubu ograde ambona ili ograde pristupnih stepenica. Ogradi pristupnih stepenica su vjerojatno pripadali klesani blokovi od breče i bijelog mramora. Oni sastavljeni daju motiv reljefnih arkadica na dvostrukim stupićima. (Sačuvalo se pet pari

¹⁸ *Petricioli I.*, Neobjelodanjene romaničke skulpture u Zadru, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 7/1953, str. 26 i sl. 8.

¹⁹ Sv. Anastazija je tako prikazana na pečatu Zadra iz 1190. god. *Petricioli I.*, Prilog zadarskoj sfragistici, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 10/1972, str. 117—120.

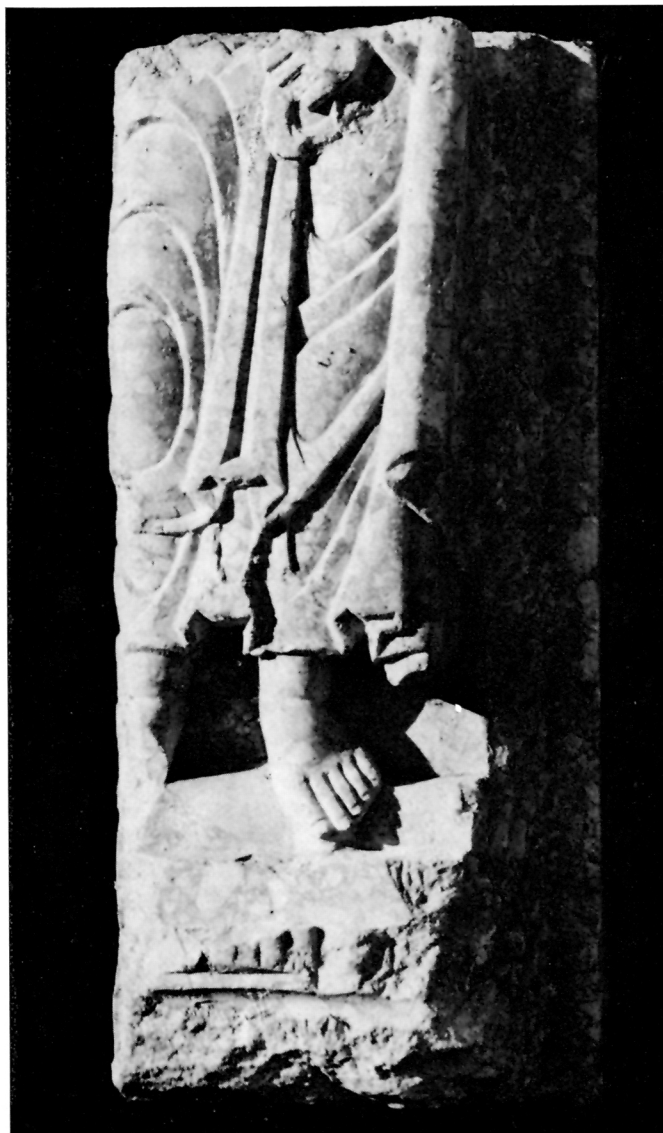

PRESJEK KROZ KRSTIONICU u baptisteriju zadarske katedrale (rekonstrukcija)

5 PLOČA S RELJEFOM SV. ANASTAZIJE, danas u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru

6 ULOMAK S RELJEFOM SVETAČKOG LIKA, danas u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru

stupića i jedan otučen.) Oni pokazuju istu klesarsku fakturu kao i svi dosad opisani predmeti. Dvostruki stupići jednako su zamišljeni kao oni na katedri i krstionici samo što su mnogo minucioznije rađeni. Očito su bili na vidnijem mjestu. Kapiteli i baze podrobno su im obrađeni, po ondašnjem ukusu, svaki par različito. Na jednom primjeru među biljnim volutama kapitela naziremo ljudsko lice, a na drugom je dvostruka baza izrađena u obliku dviju ljudskih glava, kojima su oči čak markirane olovom.

Taj ambon zamišljam poput onoga u bazilici sv. Marka u Veneciji, koji ima poligonalni oblik, ravno dno nošeno stupovima i stepenište zatvoreno pločama ukrašenim motivom arkada. Dakako, ne posjedujemo dovoljno elemenata da bismo se upuštali u precizniju rekonstrukciju.

U kripti katedrale pronađena je fragmentarna ploča, također od breče sa ženskim likom u prilično visokom

reljefu.²⁰ Fragment širok 53 cm, visok 48 cm. Od lika se sačuvala glava, ramena i prsa, a sačuvaio se i dio okvira profiliran na isti način kao i okviri stranica krstionice. Žena ima četiri pletenice, od kojih se dvije spuštaju na prsa, a dvije po ramenima. Haljina joj je bez nabora, pripijena uz tijelo. Oko vrata i na rukavima do ramena označeni su ukrasi haljine, i to svrdlom. Tragove svrdla vidimo u obradi pletenica, u modelaciji usta i očiju. Usta su karakterističnog oblika identična liku okrunjene svete (sv. Anastazije) i glave na krstionici. Ta međusobna sličnost, kao i svi detalji u modelaciji, govore o istom vremenu postanka, o istoj radionici, ako ne i o istoj ruci koja ih je klesala. (Teško je međutim pretpostavljati koja je izvorno bila funkcija te ploče i koga

²⁰ Taj se fragment spominjao u literaturi, ali nije posebno obrađen niti mu je bila reproducirana dobra fotografija (Cecchelli, n. d. str. 196).

predstavlja reljef žene.) Promatrani ovako zajedno svi ti ulomci doveli su nas do određenih zaključaka, što nam ne bi bilo moguće kad bismo svaki predmet promatrali odvojeno.²¹

Na katedrali postoje još dva lika u visokom reljefu koji s ovima imaju nekih sličnosti. Radi se o kompoziciji Navještenja na sjevernom sporednom portalu katedrale. Likovi su ugrađeni sa strane portala uz periferi luk na konzolama, arhanđeo Gabriel lijevo, a Marija desno. Gabriel je od siva mramora, Marija od breče. Koncipirani su i oni sasvim frontalno. Oni su znatno veći od reljefnih likova koje sam opisao, reljef je viši, izrazitiji. Jako se razlikuje od modelacije reljefnih

²¹ Promatrajući tako odvojeno pojedine skulpture ove grupe Jovanka Maksimović misli da je ploča s reljefom okrunjena svete djelo bizantinske skulpture, rad nekog sicilijanskog ili venecijanskog majstora, da je dio neke ograde, možda grobnice neke važne ličnosti ili grobnice sv. Anastazije u katedrali, a fragmentarni lik od breče i ženski lik s pletenicama »*deo jednog drugog toka*«. (Kamene ikone u Zadru, Zbornik Filozofskog fakulteta, knj. XII-1, Beograd 1974, str. 385 i 389). U tom članku ima još nekih netočnosti (str. 384). Za reljef s okrunjenom sveticom kaže se da potječe iz kriptе katedrale, a za sarkofag s reljefom sv. Šimuna da se nalazi u katedrali i da je izrađen od ružičasta kamena, breče. (On se nalazi u svećevnoj crkvi i izrađen je od bijela vapnenca).

7 ULOMAK S RELJEFOM KRILA I AUREOLE, danas u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti u Zadru

ukrasa na okviru portala. Na liku arhanđela vidi se da mu je lijevo krilo manjkavo i da je ugrađeno u luk portala. Očito je da su ta dva lika nastala u drugoj prilici nego sam portal. Ustanovljeno je da je katedrala u kasnom XIII. st. produžena i da su radovi nastavljeni do 1324. godine, koja je uklesana na nadvratniku glavnog portala. Ta dva lika bez sumnje su pripadali starom pročelju, kad je katedrala bila kraća i ponovno su uzidani na novi portal. Spomenuo sam da imaju nekih sličnosti s likovima s pretpostavljenog ambona i reljefa žene s pletenicama. To je u prvom redu fizionomija arhanđela, te obrada draperije na objema likovima. Krila arhanđela nisu obrađena poput onog fragmentarnog krila koje sam opisao, ali su mu pera klesana kao runo na glavi janjeta na krstionici. Modelacija Marijine glave znatno odudara, a kako nije klesana od istog komada breče kao i ostali dio lika, može se pretpostavljati da je prilikom ugradbe u novi portal isklesana nova glava. Možda ti likovi i nisu iz iste radionice kao i namještaj, ali činjenica da su izrađeni od istog materijala govori

8 DIO OGRADE S MOTIVOM ARKADA (desni kapitel s ljudskim licem) — Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru

9 DIO OGRADE S MOTIVOM ARKADA (mramor) — Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru

o istom ukusu, istom vremenu postanka, pa se ne smiju eliminirati iz razmatranja.

Kad je riječ o vremenu postanka, upozorio bih na crkvu sv. Krševana na kojoj su jasno vidljivi neki elementi koji govore o likovnom jeziku srodnom predmetima kojim se bavimo. To su upotreba breče i sivog mramora u kolorističkom kontrastu, dvojni stupići i obline niše na fasadi. Crkva je posvećena, kako je poznato, u doba nadbiskupa Lampridija (Lampredija) 1175. god. Katedrala također pokazuje znatne sličnosti s arhitektonskom obradom crkve sv. Krševana. Ako isključimo portale i rozete na pročelju katedrale, koji su nastali u novoj građevnoj fazi kad je bila produžena, ostaje nam graditeljski dekor vrlo srodan crkvi sv. Krševana. Po tome bi katedrala u prvoj romaničkoj fazi bila građena istovremeno sa crkvom sv. Krševana. Bilo je to vrijeme ekonomskog i političkog prosperiteta u Zadru, vrijeme kad je zadarska komuna uspješno odolijevala nasrtajima Venecije. Gradnja, odnosno generalna pregradnja najznačajnijih crkava u gradu logičan je odraz

te snage i tadašnjeg blagostanja. Pretpostavljam, dakle da je namještaj katedrale o kojemu je riječ nastao u to doba, vjerojatno po narudžbi nadbiskupa Lampridija.²²

2. Srednjovjekovni drveni stropovi

O izgledu stropa, odnosno drvenog svoda glavne lađe pisao je Bianchi na osnovi nekog starijeg opisa iz XVIII. st., koji ne navodi. Spominje da je svod bio u obliku prevrnutе lađe ukrašen rezbarenim gredama, pozlatom i slikama s prizorima iz Starog zavjeta, doduše teško prepoznatljivim.²³ Sličan opis nalazimo u djelu hodočasnika P. Casole iz 1494, a objavljenom 1855.²⁴ god. Casola kaže da je zdanje crkve sv. Anastazije vrlo lijepe »Sredina je visoka i ima oblik broda, a krov je dug i kružno svodен, napravljen od drva s prikazima iz starog zavjeta naslikanim po dobrim majstorima.« Bersa objavljujući dokument o izradi drvenog svoda u crkvi sv. Stjepana god. 1402. koji je morao izraditi Nikola Arbutzanić po uzoru na svod katedrale, potvrdio je da su dijelovi svoda bili izrezbareni.²⁵

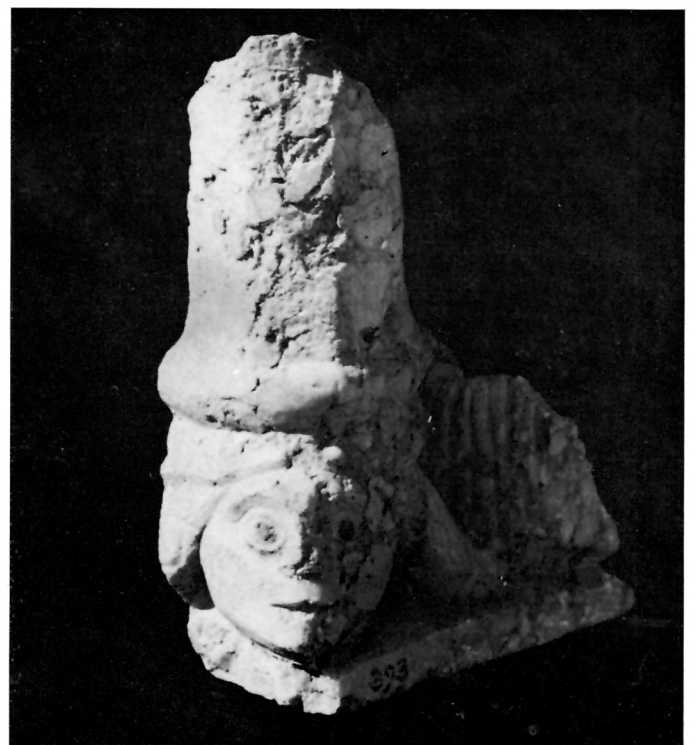
²² Lampridije, prvi zadarski nadbiskup, vrlo je značajna ličnost i igrao je veliku ulogu u zbivanjima druge polovine XII. st. u Zadru (Klaić N., Petricioli I., Zadar u srednjem vijeku do god. 1409, Zadar 1976, str. 161—174).

²³ Bianchi, n. d., str. 97—98.

²⁴ Casola P., Viaggio a Gerusalemme, Milano 1855, str. 24.

²⁵ Bersa, Per la storia... (n. d.) str. 54—55.

10 ULOMAK BAZE S LJUDSKIM LICEM — Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru

11 PLOČA S RELJEFOM ŽENSKOG LIKA — Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru

Svod katedrale bio je djelo domaćeg graditelja Grgura Bilšića. O tome govori dokument datiran 23. I. 1388, koji je redigirao notar Artikucije de Rivignano. Radi se o priznanici majstorovoj na 300 libara, koje je primio od zadarskog plemića Mikše (Mixa) de Rassolo u ime njegova sina Maura, primicerija zadarske katedrale, a kao polovinu honorara od 600 libara koji je utanačen za izradu oblog svoda od dasaka (*suffittam rotundam et in rotundum deductam ecclesie sancte Anastasie de Jadra de assidibus*). Krov je po običaju bio izvana pokriven olovom. Olovo je obnovio majstor Ivan iz Sevilje 1404. god.²⁶

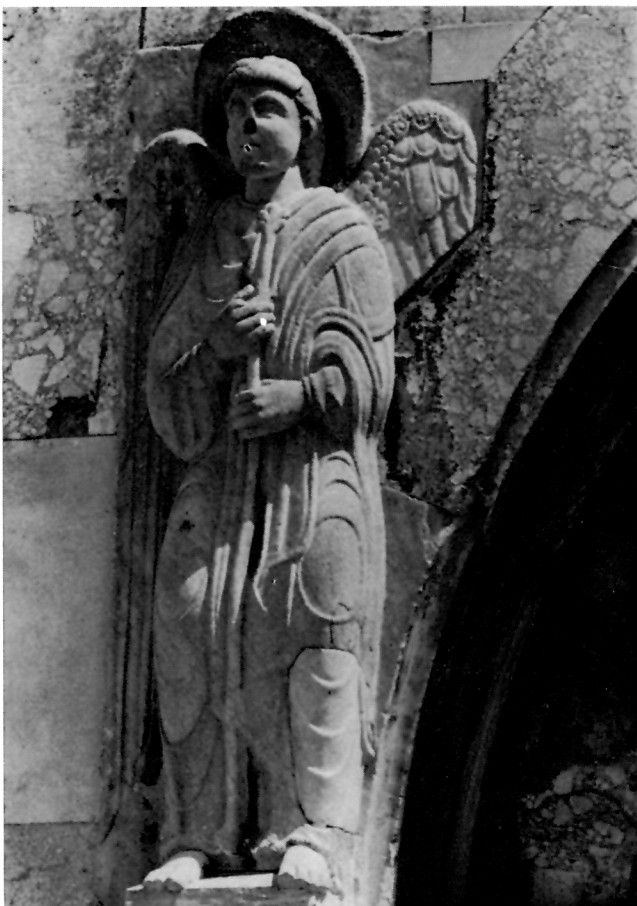
Grgur Bilšić ili Bielšić poznat je graditelj (*marangonus*) iz Zadra, pripadnik porodice graditelja. Bio je sin Jurja i brat Bilše graditelja. Zajedno s Bilšom radio je na tvrđavi sv. Mihovila na o. Ugljanu.²⁷ Bio je otac graditelja Nikole koji je obnovio zvonik crkve sv. Marije benediktinki od prvog kata naviše od 1438. do 1453. god.²⁸ Od Grgureva rada nije se ništa sačuvalo, jer je

²⁶ Klaić, Petricioli n. d. str. 544.

²⁷ N. d., str. 509—510.

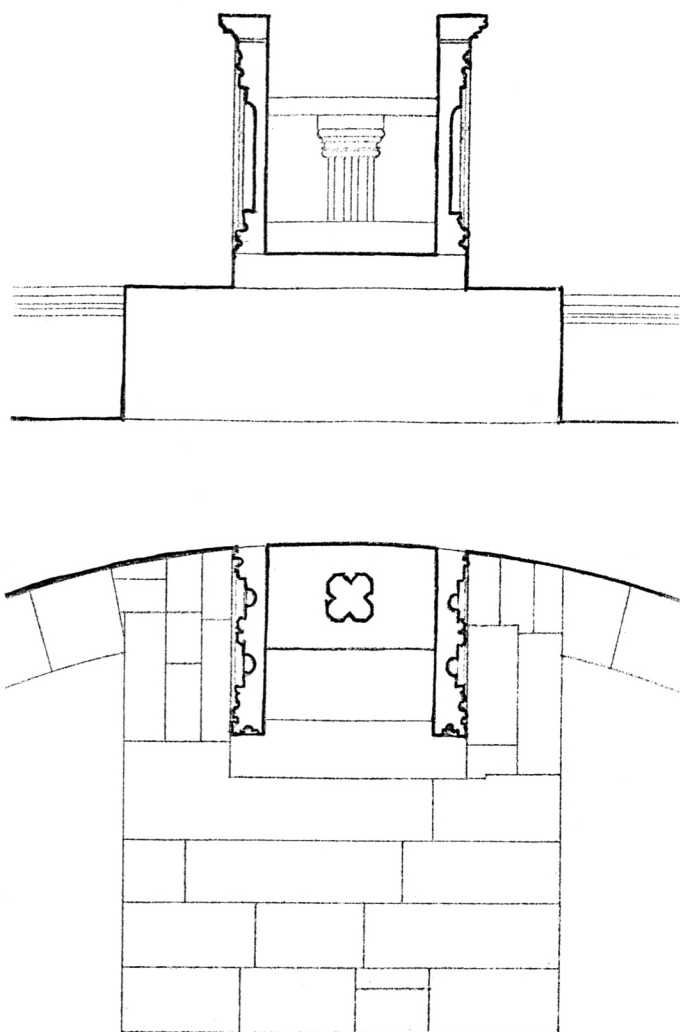
²⁸ Petricioli I., Umjetnička baština samostana sv. Marije u Zadru, Radovi Instituta JAZU u Zadru 13—14, Zadar 1963, str. 72—73.

12 LIK ANĐELA na portalu katedrale u Zadru

13 LIK MARIJE na portalu katedrale u Zadru

14 PRESJECI KROZ KATEDRU

katedrala prekrivena novim krovom i novim baroknim stropom za vrijeme nadbiskupa Ivana Carsane 1780—1781. god.²⁹ Kad je Carsanin strop uklonjen 1926. god. nije bilo elemenata za rekonstrukciju starog drvenog svoda po Bianchijevu opisu, pa je izrađeno otvoreno drveno krovništvo³⁰

U sporednim lađama nisu se tada skidali stropovi iz vremena Carsane. Bili su to nizovi lažnih križnih svodova, izrađeni od letvica i ožbukani. Dao ih je ukloniti tek konzervator G. Oštrić 1953. god. Došlo se do vrlo vrijednog otkrića. Ispod Carsanina stropa sačuvao se stari drveni strop ukrašen kasetama. Kasete su izrađene od tankih letvica obojenih bijelom bojom na kojoj su crnom i crvenom bojom izrađeni mali križni ukrasi.

²⁹ Bersa navodi da je pri restauraciji katedrale 1926. god. pronađen natpis u olovnoj kutiji koji spominje te radove (Bersa, Per la storia . . ., str. 52).

³⁰ Bersa, n. d., str. 53; Bolletino d'arte IX, giugno 1930.

Strop je restauriran, letvice koje su nedostajale zamijenjene su novima. Mislilo se tada da su te kasete romaničke, izrađene u XIII. st., kad je katedrala obnovljena, jer su jednostavni križni ukrasi karakteristični za XIII. st. No zahvaljujući dokumentu koji ovdje prvi put u cijelosti objavljujem, doznajemo da je taj kasetirani strop izrađen tek 1412. god.

Dne 24. VIII. 1412. sklopili su predstavnici »fabrike« (crkvinarskog odbora) katedrale, arcidakon Luka i plemić Krešo Krešava ugovor s marangonima Ivanom pok. Vučine, Grgurom Sturičićem, Alegretom Collostorto (Krivovrati) i Jurjem Cvitanovim za potpunu obnovu sporednih lađa katedrale. Majstori su morali raskriti krovništva i ponovo ih pokriti novom drvenom građom, koju će fino obraditi, te novim crijepovima koje će učvrstiti vapnenom žbukom. Donji pod (*solaria inferora*), misli se na strop ispod poda matroneja, kasetirat će drvenim slikanim letvicama. Morali su prije urediti sjeveroistočnu lađu (*allam traversalem*) i završiti posao do kraja studenog 1412. a jugozapadnu (*allam quirinalem*) završiti do travnja iduće godine. Kako obično biva, posao se otegaio, tako da je ugovor poništen tek 2. prosinca 1413.³¹

Majstori koji se u ugovoru navode poznati su i iz drugih zadarskih dokumenata. Ivan pok. Vučine bio je sin graditelja, a nosi ime po stricu također graditelju. Dana 26. XII. 1402. obvezao se u kući zadarskog plemića Ivana de Butadeis izraditi drveni balatorij i veliki ormar (*salvaroba*).³² Grgur Sturičić, u našem dokumentu naveden kao »Storicich«, sin ribara Jakova, a brat graditelja Damjana, radio je 1398. god. na kućama trgovca suknom Nikole Mihovilova, poznatog bogatog mecena.³³ Za kratke vladavine kralja Ladislava Napuljca Zadrom bio je nagrađen.³⁴ Spominje se i 1418. god.³⁵ Alegreto Collostorto našao se 1414. god. zajedno s još dvojicom graditelja na popisu sumnjivih građana koje je mletačka vlast namjeravala odvesti u Veneciju kao taoce.³⁶ Možda je identičan s marangonom Alegretom Bogdanovim.³⁷ Juraj Cvitanov je vjerojatno sin graditelja Cvitana i brat graditelja Ivana Cvitanova, jer se na više mjesta potvrđuje da se pojedini zanat gaji u određenim obiteljima.

³¹ Ovaj je dokument djelomično objavio Fisković, ali samo zato da potvrdi postojanje Grgura (zapravo Jurja) Cvitanova (Zadarski sredovječni majstori, Split 1959, str. 23. i bilj. 78. na str. 140).

³² Klaić, Petricioli, n. d., str. 508; Pisković, n. d., bilj. 328. na str. 161.

³³ Klaić, Petricioli, n. d., str. 512.

³⁴ Ljubić S., Listine o odnošajih Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike VI, str. 167.

³⁵ Historijski arhiv u Zadru, Spisi zadarskog notara Teodora de Prandino, B. II, F. II, fol. 125 v. Fisković je čitao »Storicich« kao »Stoacich«, pa je mislio da se radi o dvama graditeljima, Grguru Sturičiću i Grguru Stojčiću (n. d. str. 23).

³⁶ Ljubić, n. d., VII, str. 183.

³⁷ Taj se majstor spominje 7. VII. 1404 (Fisković, n. d., bilj. 64. na str. 140). Fisković ga bez obrazloženja identificira s Alegretom Radojevićem koji se spominje 1452, (n. d., str. 23. i bilj. 66. na str. 140).

³⁸ Klaić, Petricioli, n. d., str. 508.

15 KASETIRANI DRVENI STROP bočnih lađa zadarske katedrale

Ovaj ugovor primjer je suradnje više graditelja na istom poslu. Oni nastupaju jednakopravno, svaki je pojedinačno odgovoran za rad i jamči svojom imovinom, što nije čest slučaj. Obično nastupa jedan glavni majstor, koji odgovara za posao. Ugovor je vrijedan i po

tome što se jedno sačuvano drvodjelsko djelo moglo točno datirati i izvući iz anonimnosti te povezati uz imena domaćih majstora koji su poznati po svom radu u Zadru. O svemu tome trebalo je ovom prilikom izvijestiti.

PRILOZI

Prilog I

Priznanica graditelja Grgura Bilšića na 300 libara pri-
ljenih za rad na krovu katedrale u Zadru.

*MCCCLXXXVII, ind. XI^a die XXIII° mensis ianuarii
(r. 1388) in confinio sancte Anastasie in domo habitati-
onis domine Pelegrine de Saladinis presentibus ser Mica
q. ser Johannis de Martinussio et ser Leonardo filio ser
Francisci de Grisogonis nobilibus civibus Jadre testibus.*

*Cum Gregorius marangonus q. Georgii Bielssich civis
et habitator Jadre convenerit ut asseruit et se obligave-
rit venerabili viro domino Mauro de Rassolo primice-
rio Jadrensi facere suffitam rotundam et in rotundum
deductam ecclesie sancte Anastasie de Jadra de assidi-
bus pro precio librarum sex centorum parvorum, idem
Gregorius fuit confessus se habuisse a ser Mixa de
Rassolo nobile cive Jadre dante et solvente nomine dic-
ti domini Mauri primicerii filii sui libras trecentas par-
vorum pro parte solutionis dictarum librarum sexcen-
tarum parvorum. Renuntians etc. Quam confessionem
et omnia supradicta dictus Gregorius promixit ipsi ser
Mixe stipulanti nomine dicti domini Mauri primicerii
filii sui firma et rata habere sub pena quarti et obligati-
one omnium suorum bonorum etc,*

(autogr) Ego Georgius de Matafaris

(Prijepis G. Prage iz spisa zadarskog notara Artikuci-
ja. Biblioteca Marciana u Veneciji, Ms. Ital. 12322, p.
169)

Prilog II.

Ugovor o pregradnji krova i stropa bočnih lađa zadar-
ske katedrale

*M^oCCCCXII^o Indictione quinta die XXIII° mensis
Augusti presentibus ser Zoillo de Fera et ser Simon de
Fanfogna nobilibus civibus Jadre testibus.*

*Magister Johannes q. Volcine, Gregorius Storicich, Ale-
gretus collostorto et Georgius cvitanii marangoni et
cives Jadre et quilibet ipsorum in solidum per se suos-
que heredes et successores solemniter obligando promi-
serunt et convenerunt venerabili viro domino Luce Ar-
chidia (co) no Jadrensi et ser Cressio de Cressava nobili
civi Jadre tamquam procuratoribus Fabrice cathedra-
lis Ecclesie sancte Anastasie (!) de Civitate Jadre dis-
coperire et iterum coperire et aptare de novo totas et
integras duas scholas dicte ecclesie sancte Anastasie ab
utroque latere cum lignamine novo bene laborato et
polito cum cupis in calcina et solaria inferiora debent
esse planata et quadrizata cum cantinellis depictis om-
nibus magistria et manualibus et expensis ipsorum ma-
gistrorum tantum. Et dicti procuratores tenentur et
debent dictis magistris dare lignamina lapides calcina
cupas arenam feramenta neccessaria pro dicto opere
complendo. Et predicti magistri tenentur ac promise-
runt dare et consignare expeditum Allam traversalem
dictarum scholarum per totum mensem novembris pro-
xime futurum, Et alteram allam quirinalem per totum
mensem Aprilis proxime futurum bene et sufficienter
aptatas ad laudem et sensum cuilibet boni magistri.
Et hoc pro precio et nomine precii librarum sexcenta-
rum et quinquaginta parvorum quod precium predicti
procuratores promiserunt dictis magistris dare solvere
et numerare in hiis terminis videlicet: Terciam partem
cum inciperunt laborare dictum opus Terciam partem
cum fecerunt medietatem dicti operis et reliquam
terciam partem dicti precii cum compleverunt dictum
totum opus. Que omnia et singula suprascripta pro-
miserunt sibi ad invicem attendere et observare et
sub pena quarti dicti precii et obligatione bonorum
omnium partis contrafacientis presentium et futuro-
rum etc. Qua pena soluta etc. Ad plenum; Actum
Jadre ante portam magnam.*

(autogr.) Rgo Gregorius de nassis examinador

(in margine:) *MCCCCXIII^o Indictione VII die secundo
decembris presentibus gregorio venturini et ser Zanino
de Galellis testibus cassus fuit dictus contractus de vo-
luntate dictarum partium.*

(Historijski arhiv u Zadru, Spisi zadarskog notara
Teodora de Prandino, B. I, F. I, fol. 285v, 286)

Riassunto

DUE CONTRIBUTI PER LA STORIA DEL DUOMO DI ZARA

Nella prima parte della relazione l'autore si occupa dei arredi in pietra di stile romanico nella cattedrale zaratina. A tutt'oggi sono conservate la cattedra e la fonte battesimale le quali rivelano un'identità di lavorazione, il che comprova che sono uscite dalla stessa bottega. Confrontandoli ad alcuni frammenti, dei quali gran parte fu trovata nel Duomo, l'autore giunge alla conclusione che anche questi sono stati fatti nella stessa bottega e che appartengono all'ambone della cattedrale, il quale si trovava accanto alla balaustrata del presbiterio. In base alla lavorazione a tali oggetti sono molto simili le figure dell'Annunciazione sul portale laterale del Duomo.

PREVOD: MARIO KINEL

Nella seconda parte l'autore pubblica e commenta due documenti sui lavori al tetto della cattedrale. Nel primo, datato il 23 gennaio 1388, si tratta dell'esecuzione del tetto tondo della navata maggiore, eseguito dall'architetto zaratino Grgur (Gregorio) Bilšić; nell'altro, del 24 agosto 1412, si menzionano gli architetti zaratini Ivan fu Vučina, Grgur Sturičić, Allegretto Collostorto e Juraj (Giorgio) Cvitanov, i quali hanno eseguito i tetti delle navate laterali nonché il soffitto cassetato, del quale alcune parti rimasero conservate, e in base a questo esso poté essere ricostruito.